

НАТАЛІЯ РОМАНОВИЧ.

На балконі.

Сиділи на балконі й відпочивали — всі четверо.

Низько над балконном схилившись, пахучі гильки високої липи
лили хвилі ніжнього аромату в прозору блакить літнього вечора.

Веселий рожевий день розцвітаючого літа кінчав ся; надходив вечір — ясний, мрійний, тихий. У день такої тиші нема, навіть тут, в сім садочку, далекім від міського шуму: замовкли всі денні згуки і природа спочиває після цілоденної важкої творчої праці — ані лист не шамотить, ані пишні зелені верхів'я не ворухнуть ся; лиш соловейко, заховавшись десь в гушавині буйного листя, виводить свою солодку пісню.

На балконі тихо. Мати й дочка, батько й син в прохолоді відпочивають і від своєї дневної праці і від спеки літнього сонця. Перші обидві — за кошиками з полуницями; вони поволі, ліниво чистять ягоди і кладуть на тарілки, або й до рота—двоє останні за газетами. Правда Василь, високий студент з довгим темним волоссям і веселими карими очима, лежачи в кріслі-гойдалці, більше в небо дивить ся, аніж в газету, яку держить в руках, та ще часом кине оком на ягоди.

— Ганю, — гукнула мати, — не стара ще, присадкувата жінка з блискучими темними очима, — як би ти проворнійше справляла ся. Так **мн** й до ночі не скінчим.

— Але і ви, мамо, не дуже то поспішаєте; ось, гляньте, в мене менше лишило ся, аніж у вас, — втомленим голосом обізвала ся дочка.

— Отуди порівняла! Та ти ж молодша від мене, моторнійша повинна бути. Ось Лев швидко прийде, приготувала б йому ягід в тарілку.

— Добре, добре, все буде... Тільки так хотіло ся б спочити! Та треба ще до Галочки подивитись.

Ганя підвела руки, закинула їх за голову і вдихнула повними грудьми повітря; її тоненька постать вирівнялась, волосся від поривчатих рухів чорним шовком розсипалось по спині. Втомлено усміхнувшись зібрала і пришпилила волосся, і зийшла в хату.

— І справді: чого вона така змучена? — звернув ся Петро Михайлович до жінки. — Тільки відпочивати їй тут, здоров'я наби-

рати ся : гарне повітря, сонце, свіжа страва, молоко... А вона чомусь млява, розонита...

— Ет, розуміш ти: повітря, молоко... те все пічогісенько не варте! Як вона за дитиною розбиваєть ся! Дитині треба цілий день на сонцю — вона за нею бігає сама; треба дитину купати — сама купас; годувати — сама годує; все сама — аж від ранку до вечора. Та де ж тут здорове буде?

— Чому ж няньки не візьме?

— Зговори ж з нею, як ти такий мудрий! Няньку! Та вона на мене з неохотою дитину лишає. Та ж: то „і кожне слово треба обдумувати“, і „дитина повторяє нас — всі наші слова й рухи“, і „дитяча душа — то найчистіший і найцінніший посуд“, та як стане виговорювати й вичитувати, то краще мовчати. На що вже і на Льва не зовсім покладаєть ся — і не допильнує і не так поведеть ся. А ти „няньку“.

— Та хто ж його знає, як тут у вас, я ж мало дома буваю. Звичайно, з нянькою краще, і гроші на неї знайшли ся б.

— Гроші... не в грошах тут річ; Льва ось-ось слідователем зроблять, а поки що, то ми каємо. Не те... не хоче вона ніяк... „Все одно“ — каже „як я не з дитиною, то повинна працювати десь поза домою, щоб гроші на себе заробляти“. — „А чоловік на що?“ питаю. „Як на що? Я його люблю, він мене любить, то й живемо разом, а грошей його, праці його на мене я не хочу. Він для себе повинен заробляти, я для себе. А як я з дитиною цілий день, поки вона ще мала, то все одно, — се моя праця і навіть дуже важка; для дитини ж краще, коли мати виховує, а не нянька“. Ось як вона говорить.

— Ех, Ганю, Ганю, — зітхнув Василь, не відводячи очей від неба. Яка була енергічна, швидка, гаряча на все, а тепер відразу осіла!

— І добре, — перервали Олександра Василівна, — добре, що не така вже гаряча, як ти. То обоє були якісь божевільні... Мітінги, реферати, демонстрації якісь... Закрутив дівчину. Тепер вже хоч осіла — нічого: краще так сидить!

— Та „родинне щастє“ заводить... так, мамо? Та хіба ж в сім все жите, мамо? Шкода мені її, шкода Гані, що вона звязує себе, що вона світа не хоче бачити поза своєю Галею...

— Далі, Василю, далі, — несподівано увійшла Ганя і сіла поруч брата на стільці. — Що ж далі?

— Ненормально ти живеш, Ганю, от що. Просе я й говорив тут. Та й так говорив. Але він говорить, що треба няньки для

дитини, щоб ти могла відпочити, а я ще крім того говорю, що не треба ховатись в дитячі пелюшки, а жити, як ти раніше жила. Об'єскажи мені, Ганю: за ці останні три роки була ти хоч де-небудь: на рефератах, збірках, мітінгах? чи хотіла щось робити з того, чому віддавала себе раніше?

— Ні, але я не хочу ні виправдуватись, ні сперечатись... Покиньмо це, Василю! Багато вже я про все це думала, багато страждала і тепер страждаю. Але вже годі. Я так постановила: коли дочка моя виросте, тоді я буду вільна. А тепер — я для неї. Я сама хочу її виховувати, сама розумію? Я хочу зробити з неї людину. І я думаю, що я сама повинна її виховати, а всілякі няні — це тільки перешкода. Ти думаєш, легко мені? Але я вже учуся приймати життя таким, яким воно є. Не було б в мене дітей, жила б так, як раніше; є дитина — і все життя є. Я її дуже люблю; але як би в нас було громадське виховання — розумієшся ідеально — я б довірила йому свою дитину; тепер же я повинна сама виховувати, т. є. непохитно стежити крок за кроком за її розвитком. Що ж ти бачиш тут неординарного?

— Розумієш, Ганю, що мені тут показується дивним. Ти хочеш, щоб твоя дочка була людиною. Добре. Ну буде вона твоїми заходами гарною людиною — ось, як ти, наприклад, — бо ти справді надзвичайно гарна людина, — також виїде заміж і весь свій час, всі свої сили вживе на те, щоб з своїх дітей зробити гарних людей, сама ж віддасться, відійде від життя, як і ти і т. д. і т. д. В результаті — кілька гарних людей, а в чім же проявиться ваша „гарність“? — бо чим же, як не корисною працею відрізняють „гарні“ люди від негарних? Чи нормально, чи можливо все життя вкласти в виховання, в створення людини, щоб потім і вона робила теж саме? А як же ви, „гарні“ люди, реагуєте на життя? Ну, припустім, в тебе буде син і з твоєї дочки син; добре; зробите ви з них гарних і корисних людей і вони активно це покажуть. Так все ж такі свого мало? Де ж ваша активність жінки? Ось поїдеш собі з своїм Львом (де між іншим він тебе назад тягне) та з Галочкою десь на провінцію, та й закинеш!

— Чекай, чекай, Василю, — сквапно і нервово заговорила Ганя. — Чи закинеш, чи ні — це ще невідомо. Де моя активність жінки? Ти хочеш мені сим допекти? Ти мені скажи, коли б я могла щось зробити? Дитина мала, бере багато часу і сил; взяти нянюку і зробити собі таким робом вільний час? Не кажучи вже про те, що для дитини нянюка — лихо, як би я скористувалася

з того часу? Я б не могла ужити його весь на таку працю, яка мені приємна, до якої моя душа рветь ся: раніше я повинна бути самостійною, т. е. заробляти на себе — бо я думаю, що тільки цілковите відданче себе дитині увільняє жінку від обов'язку заробляти. Ось, я думаю, підросте Галочка, мені легше буде, а коли вже вона зовсім виросте...

— Доки сонце зійде... знаєш, Ганю? А як ще будуть в тебе діти?

— І вони цовиростають...

— Ганю, досить! І чого ти хвилюєш ся?—втручила ся Олександра Василівна. — Не звертай на його уваги! І чого ти до неї присікає ся Василью? Сестра добре зробила: вийшла заміж, має дитину і досить з неї!

— Та ну бо справді, чого ви завели ся?—підвів ся й собі Петро Михайлович. — Подивили ся б: вечір гарний, тихий, тільки б спочивати та вряти вам молодим, а тобі, стара, з ягодами поспішати. Ось-ось Лев надійде; давно вже час би йому повернути ся. Він а самого ранку в суді, Ганю?

— З десятої години. Ще й казав, що пізно повернеть ся, в годині сім'ї-восьм'ї.

— А вже й ціла дев'ята. Ну, отже, готуй швидче, Шуро, і ягоди й вечерю.

— Вже, мамо, й я вам допоможу, щоб швидче, — присунув ся Василь. — Ганю, хто швидче?

— Оттак, отсе добре; а я вже старий — то буду собі читати.

Петро Михайлович сів на крісло-гойдалку і закрив ся газетою. Ганя, Василь і Олександра Василівна дружно взяли ся до ягід; кошики порожніли; на столі виростали купи червоних сочистих ягід, аромат яких потроху напоював повітре, змішуючись з запахом липи.

— Ну, й пахне ж, — простягнув висовуючись з-за газети Петро Михайлович; отже не вдешу ся, зім, - і почав кидати в широкий рот одну по одній великі ягоди.

— Та не сі, — сі на смаженне; ось дрібнійші — підсунула йому другу тарілку Олександра Василівна.

— Ну, добре, добре. — І читав далі.

Всі мовчали. Василь і Ганя поринули в свої думках. Мати прикидала, скільки конфітури буде з сеї полуниці.

Тихо маячили пальці від кешиків до тарілок, докінчаючи роботу.

— А знаєш, Василю, гукнув з-за газети Петро Михайлович, — сьогодні як я йшов з гімназії, зустрів — вели вісім чоловіка під конвоем — на Лису гору, мабуть. Бо вчора ж засудили 8 на смерть. Ось я зараз прочитав про суд та й згадав. Так, то мабуть, вони, ті самі...

— Ви їх близько бачили, тату? — запитала стурбовано Ганя. — Вісім чоловіка?

— Тепер се звичайна річ, — пробуркотів Василь, напихаючи рот полуницями. — Як би ви се років три назад сказали, справді було б щось нечуване, а тепер...

— Тепер чуване й можливе, — додала Ганя знервовано.

— Ганю, але ж про се ти чуєш що-дня, в газетах читаєш; можно вже звикнути!

— Як би ж то можна було звикнути!.. Та правда, я й газет тепер не читаю... Як ось переїхали сюди з міста, то я вже не чуючи і не бачучи міського життя, не читаючи про його, під впливом спокійного животіння серед природи, наче забула, що все се страшне є, дієть ся всюди, як і ранійше, а тиша, краса і „мирное житіє“ — се тільки ілюзія!

— Ну, поїхала... — знов втручила ся Олександра Василівна. — І чого ти, старий, влізеш завжди? Читав би собі нишком. І хай їм біс, отим всім худіганам і розбішакам, що грабують і вбивають! хай їх всіх перевішають! Що нам до того? А тут, справді, і тихо і гарно і безпечно. Нам нема чого бояти ся — хіба щоб часом Василь бомбу не сховав у нас, хоч не думаю — і покинемо сі дурні гадки. Ганю, йдеш до дитини? поклич Гапку, хай принесе самовар, та удаштує все до чаю. Ягоди вже скінчили; отут для Льва, а се для того, хто ще хоче.

— І для мене, мамо! Я ж згожуюсь з вами — покинемо розмови і візьмемось до чогось иншого.

Гадка вже вносила посуду; принесла конфітуру й хліб, потім над силу притягла і великий блискучий самовар.

— Оттак найкраще! — озвав ся Петро Михайлович, видаючи вже свою газету. — Тільки я все турбую ся: чом Льва немає; пізно вже, місце пустинне...

— Чого там? Йому не вперше! Та хоч при Гані не говори, не турбуй її.

— А гарно, справді у вас тут, мамо! Так мені після міського пороху й задухи гарно, що мабуть не поверну ся я завтра, хоч там мене товариш чекає, щоб укупі до іспитів готуватись.

— Чого б то тобі так зараня починати? — запитав Петро

Михайлович. Бач, в мене ще не скінчилися в гімназії іспити, а ти вже загадуєш про ті, що колись там в тебе будуть. Спочив би краще.

— А хоч би й учити ся, то й тут міг би; все краще — на свіжій повітрі, — підхопила Олександра Василівна.

— Може буде й так, мамо, я подумаю.

Вернула ся Ганя і сіла в крісло-гойдалку. — Ну, най вже й я покейфую. Васялю, дай мені ягід. Чай потім. Мамо, а чом же ви не їсте?

— Буду ще, буду. Ось приготую все...

— Старенькі, і мені чаю, — присів до столу Петро Михайлович. — А й шумить той самовар, бодай його шуміло. Такий дісонанс робить. Накрий його добре, Шуру, щоб замовкнув.

На столі вже стояло кілька склянок чаю, налаті хазяйською рукою Олександра Василівни, і пара від них легко й хутко підіймала ся в повітря. Горки криваво-червоних ягід височили привабно на білій скатерці.

Пс-трохи загихав спів самовару... ще кілька останніх уривчатих згуків — і стало тихо.

Впивали всі свіже повітря повними грудьми й мовчали.

І тиша вечірня запанувала над ними, виповняючи душі ясним почутем. З напівтемною глибини плив ніжний, мрійний сум соловейка і навігав невиразні, таємничі бажання; хотіло ся відірвати ся від життя хоч на хвилю підняти ся над ним; здавало ся, немов душа відділяється від тіла, летить і зливається з безконечністю.

Молодак, який щойно опинив ся як раз над балконом, і лив на нього і на головну стежку саду свої холодні промінї, освітив раптом високу постать мужчини.

— Лев, — скрикнула радісно Ганя.

— Але чому ж звідти? з саду? Хиба на човні їдзів? — про бурмотіла Олександра Василівна.

Вже з кімнати, обійшовши кругом, входив на балкон високий, молодий чоловік. Зігнутий, дуже блідий.

— Нарешті! А ми вже турбували ся, — в один голос вимовили старі. — Звідки? чому від Дніпра?

— Звідки? — втомлено протягнув Лев. — Справді, хочете знати звідки? — спитав він обводячи всіх померклим поглядом синіх очей. — З Лисої гори... а чому від Дніпра? в саді походив трохи...

Ганя, яка була підвела ся на зустріч чоловікови, знов відки-

нулась в крісло. Старі алякано переглянули ся. Василь підвів ся і наче хотів щось спитати, але роздумавши відійшов в куток балкону.

Опам'ятавшись, Ганя встала, тизенько підійшла до чоловіка і обхопила його голову.

— Левку...

— Ганусю, добрийвечір. А все таки — я з Лисої гори. Там, знаєш, ми людей вішали. І аж вісім, знаєте — додав він обводячи всіх очима, які враз заблищали синіми вогниками, — аж вісім душ за одну хвилину. Ха!

Він хитав ся, весь блідий, з розширеними очима. Ганя стояла проти непорушна.

— Сядьте, заспокойте ся, — стурбовано просила Олександра Василівна.

— Я не впаду, не бійте ся. Може думаете, що я п'яний? Ні, я нічого не пив, хоч може б то й краще було випити. Ось товариш, який трохи раніше був присутнім при повішенню 5-ьох чоловік, цілий тиждень пив і мало не здуїв. І все казав він мені, що не мають права нас — кандидатів — посилати на ці церемонії панове прокурори, замість того, щоб іти самим. Та хиба ж не все рівно, чи кандидатами ми се побачимо, чи прокурорами?

Я не п'яний, Ганусю, — тихим, слагаючим голосом казав він далі. — Тільки я не знаю, як же жити?

Але Ганя не відповідала. Стояла поруч і тільки пильно вдивляла ся в його.

Озвала ся знов Олександра Василівна.

— Справді, ви дуже стурбовані; їде захоруете... Сідайте, чаю випийте!

— Сяду. А чаю не зочу... О, і потуниці тут; се, мабуть, для мене. Як то добре: приходить чоловік з Лисої гори, а дома його чекає чай і чудові полуниці... До-ма, — простягнув він і казав далі задумано, немов зосереджуючись в самім собі: все се гіпнози — і сі ягоди і се крісло-гойданка і се гарне помешканне і конфітура; все се забирає власть над нами, панує над нами. Тільки закоштуєш всього сього і не хочеть ся вже його втеряти, а навпаки хочеть ся побільшити всі ці приємности, закріпити їх за собою, хочеть ся забезпечити собі сити жити за допомогою 20-го числа. Розумієть ся, платінічно ми спінчуємо нещасним, жаліємо тих, хто мерзне й голодає, хто вмирає з голоду...

Замовкнув, закашляв пшє від хвилювання.

Ганя стояла проти його, впивала ся в його очима, ловила

Його слова, такі незвичайні для її спокійного, розсудливого Льва. Олександра Василівна розтерляно шептала щось чоловікові, безпомічно розводлячи руками, а Василь дивився в сад, повернувшись спиною до всіх. Петро Михайлович не уважно слухав жінку, в задумі схиливши голову.

— Шойно я бачув людей перед лицем їх смерті, — глухо, уривчато казав Лев далі. Страшно мені було з ними! Ось бачиш їх, вони живі, дивлять ся на тебе — і за хвилину їх чекає небуते. Воно зазжди стоїть за нами, як чорна безодня, що готова кожною хвилі поглинути нас — але ми не бачимо її і не мучимо ся; вона підкрадаєть ся і зненацька вхоплює свою жертву. А там... ті... безодня була перед ними — вони її погували; вони знали, що ось з ара з вона їх бере — невблагана, неминуча... А, як страшно! І вони мочіли дивили ся їй в вічі, с'ї чорній безодні. Хвилинка ще — і кінець. Ні одного... Тихо, татмично, страшно. Де вони? Невже навіт те мизерне, напівголодне жите було для них надто вже добрим і вони не варті були його? І здало ся мені, що всі, зариті там, з тій гори підвели свої голви і спитали: Чому?

А ми сидимо тут на балконі, в гарнім саді, пємо чай з конфітурами, смакуємо полуниці. Та й все жите наше живемо ми наче на балконі. Тікаємо в д землі, шукаємо свіжого гарного повітря, спокою; тікаємо від тих, що живуть на низу, в болоті, щоб не бачити їх, щоб не чути їх; тікаємо.

І такі ми грубошкірі, такі заскорузі в своїх почутях, що треба тільки надзвичайного випадку, щоб ми раптом відчули ненормальність свого балконного жита і свій глибокий звязок з тими, що жиють в смороді й болоті. Ось я готував ся бути слідователем, а може й прокурором — хто знає?

Він замовкнув і зхилив голову; охопив її — гарячу — обома руками і тиснув, тиснув.

В глибоку, напружену тишу врізав ся крик дитини: мала Галочка кликала свою маму.

А Ганя не чула. Була захоплена. Не порушилась. Все вдивляла ся в чоловіка великими очима.

Олександра Василівна вийшла на крик дитини; підвів ся за нею було і Петро Михайлович, але заріз же знов сів. Василь нервово підійшов до столу, відпив трохи чаю з своєї склянки, машинально взяв в жменю ягід, але опинивши ся в своїм кутку викинув їх всі в сад.

— Левку, але ж ти можеш вийти з суду і взяти ся за адво-

катуру), — тихо вимовила Ганя присвуючись ще ближче до чоловіка

— Вийти... розумієть ся вийти, — наче відповідаючи самому собі та свою думку, задумано й сумно казав він далі. — Я вже думав про се, коли йшов сюди і думав, що се вже вихід... Але... Хіба від того кому легше жити буде. Від того не голодатимуть люди?

Добре! Буду я обороняти, замість того, щоб засуджувати, або бути присутнім при смерті засуджених.

Нема що казати — се краще... але чи не найчистіший егоїзм буде тоді говорити в мені?

Знаю я, адвокатура — ліберальна професія. Але кому від того легше буде, коли я не слідователем буду, а адвокатом? — Сумно і безнадійно розлягли ся останні слова і увірвали ся...

Він схопив ся і хвилюючись заходив по балконі. Який час панувало цілковите мовчання.

— Ганусю, моя гарна Ганусю! — нагло зупинившись перед жінкою ніжно мовив Лев. — Пам'ятаєш, ти колись мені казала, як би ти хотіла жити, казала, що ми не маємо права на спокійне, сите життя, коли більшість голодає, і т. д. Я завжди скептично відносив ся до твоїх слів, легковірно покладаючи, що від мого голодування голодні не будуть ситими. І ось, знаєш, йшов я тепер і думав і зрозумів, як і що треба зробити.

Сніжні вогники замигтіли йому в очах.

— Треба покинути се все й піти з балкону... драбинка така є...

І в мить вогники погасли. Тінь лигла на лице.

— Тільки ось що: се я радше зрозумів, ніж відчув. Не можу я так жити — се я відчуваю; знаю — є вихід. Проте страшно мені: і що як дуже вже ми загипнотизовані привабливістю вигідного спокійного життя? Скажи мені, Ганусю, що ти думаєш? Так мені тяжко, так все закрутило ся в голові, так палає вона! Та ще мій вічний скептицизм до всього і до себе! Скажи, скажи, кохана, що ми ж можемо без жалю лишити всі ці дрібні вигоди і грубі приємності життя! Що ми маємо силу ступити на драбинку, щоб втікти звідси — бо чи не вже ж на балконі нам жити до-віку?! Скажи; може голова моя церестане палати, може легше мені стане!..

Несподівано перервав його дитячий плач, голосний, різкий. І зараз же по нім почув ся голос Олександрі Василівни: „Ганю, Ганю“.

Ганя стрепенула ся, витягла в чоловіка свої руки, які він з олаганнем стискав, і вибігла в хату. За кілька хвилин дитина замовкла.

І якось дуже тихо стало на балконі. Батько й син непорушно сиділи, неков застигли. Лев, змучений, впав на стільця і дивлячись в сад про щось напружено думав.

Довго-довго не вертала ся Ганя. Непомітно вже вийшов Василь, а за ним і Петро Михайлович. А Лев все сидів, все вдивляв ся в темну глибинь саду.

Місяць високо плив і холодним, Слідим проміннем освітлював балкон, крісло-гойдалку, самовар, недопіті склянки чаю і пишні високі куки червоних, сочистих: ягід.

ОЛ. МАРИТЧАК.

В годві злуди.

1.

Прийди, прийди в вечірню, тиху
пору,
Коли сльозами туга вирне цвіти
За ясным сонцем, як зайде за гору—
Прийди, прийди, як місяць сріб-
но-білі
Проміння кине, як зачнуть горіти
Чудові зорі з щастя опянілі.
По мармурових я блукаюсь залах—
Колонки тихі як могильні мари
І тихо, тихо в опустілих далах...
Над головою чарівні аркади
Лягла мов темні і зловіщі хмари,—
Колись так повні щастя і розради!

Прийди, верни ся, а в одній хвилині
Заблисне знову соняшне весілля,
І може буду ще щасливий нині—
І може нині в тій сумній палаті
Воскреснуть хвилі жаху-божевіл-
ля—
І може будем ще життям багаті—
Бо моє серце ще життям шалене,
Бо я ще хочу повним щастем жити!
В вечірню пору о прийди до мене—
Прийди, прийди в вечірню, тиху
пору,
Коли сльозами туга вирне цвіти
За ясным сонцем, як зайде за
гору...